

Павельсва А. К.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Полтавський національний технічний університету імені Юрія Кондратюка

м. Полтава, Україна

ПЕРЕКЛАД ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ «НЕЧИСТУ СИЛУ» В ПЕРШИХ ЦИКЛАХ М. В. ГОГОЛЯ, НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ Р. ШВЕРА ТА Л. ВОЛОХОНСЬКОЇ)

Демонологічні елементи у перших циклах М. В. Гоголя привертали увагу багатьох дослідників [1], [5], [6], [7], які в першу чергу звертали увагу на їх зв'язок з народними віруваннями, міфологією та християнсько-язичницькими мотивами. Переклад фразеологізмів, пов'язаних із нечистою силою, на англійську мову, ще не ставав предметом дослідження мовознавців та перекладознавців.

В перекладі текстів із перших збірок М.В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» та «Миргород» на англійську мову зустрічається 22 фраземи з компонентом «evil», в той час як в оригінальному тексті ці фразеологічні одиниці (ФО) набагато багатші й різноманітніші, з різними відтінками значень, проте всі пов'язані зі злом чи нещастям. Серед них варто згадати такі, як «*лихие времена*» – «*evil times*», «*злой умысел*» – «*evil designs*», «*злодейство*» (3 рази) – «*evildoing*» (2 рази), «*evil deeds*»; «*злодей*» – «*an evildoer*»; «*злой дух*» – «*evil spirit*» (7 разів); «*лютая смерть*» – «*an evil death*»; «*лишечко*» – «*evil thing*»; «*нехорошее предзнаменование*» – «*an evil omen*» і т.д.

Крім того, у повістях «Вечір напередодні Івана Купала» та «Ніч перед Різдом» зустрічаються вислови «*лукавый дернул*» – «*the evil one prompted him*» // «*сам лукавый подталкивает сзади*» – «*and the evil one himself pushes you into mischief*»

from behind» // «Дернет же *нечистая сила*» – «It was *the evil one* prompted us!», (в перекладі – часткові еквіваленти), які позначають незадоволення якимось вчинком, думку про те, що чогось не варто було робити.

Більшість фразеологізмів, переданих перекладачами через прикметник *evil*+дієслово/іменник, в російськомовному варіанті відносяться до негативних характеристик людей. Порівн.: «*Недобрый глаз* поглядел на нас» – «*An evil eye* has looked on us» [3, с. 38] // «Не так еще страшно, что колдун, – говорил он, – как страшно то, что он *недобрый гость*» – «It is not so frightening that he is a sorcerer,” he said, “as that he is *an evil guest*» [3, с. 116]. У першому прикладі йдеться мова про те, що хтось, на думку Петруся й Підорки, зурочив їхнє кохання, а в другому Данило Бурульбаш підкреслює, що ставлення до *недоброго* гостя (тобто того, що не приязно ставиться, не бажає добра) навіть гірше, ніж до чаклуна. Те ж значення має й наступна фразема: «Кто скрывается, у того, верно, *на уме недоброе дело*» [3, с. 119] – «Whoever hides himself must *have evil things on his mind*. В обох випадках йдеться про потайну людину, не дружелюбну, яка приховує щось таке, що, по народним віруванням, характеризує лиходіїв. Як бачимо, такі фразеологізми в основному перекладаються методом калькування.

Всі фраземи цього типу пов'язані із нечистою силою, наприклад: «*нечистая сила* металась вокруг его» [3, с. 305] – «*the unclean powers* flitting about him» (частковий еквівалент). Спорідненими із ФО «нечистая сила», яка зустрічається в повістях 8 разів, є фразеологічні одиниці «*нечистое племя*» – «*the unclean tribe*»; «*нечистые духи*» – «*unclean spirits*», «*нечистые руки*» – «*unclean hands*» (2 рази), які позначають демонологічних істот і перекладаються дослівно (метод калькування). Близькими до них є сполучення, які перекладені методом часткових еквівалентів: «*нечистые деды*» – «*unclean forebears*» (про предків чаклуна-грішника із повісті «Страшна помста», приречених на вічні муки); «*нечистое зелье*» – «*unclean potions*» (про відьомське приворотне зілля яке, на думку дячихи, ткачиха дає дякові, щоб він до неї ходив); «*нечистые чары*» – «*unclean magic*» (про

чаклування, за допомогою якого чаклун в повісті «Страшна помста» викликає до себе душу своєї доньки – Катерини); калькування: «*нечистое гнездо*» – «*unclean nest*» (про замок чаклуна, у якому той займається лихими справами) Хома Брут каже про відьму, яку він вбив: «панночка, не тем будь помянута, *зналась с нечистым*» [3, с. 294] – «*the young miss, not to speak ill of her, kept company with the unclean one*», маючи на увазі те, що вона продала душу дияволу.

Серед ФО з лексемою «*satan*» слід виокремити словосполучення, перекладені за допомогою методу часткових еквівалентів: «*угождать самане*» – «*pleasing Satan*» (грішити, здійснювати богопротивні вчинки); «*себя продать за денежку самане с душою*» – «*to sell themselves to Satan, souls and tattered jackets, for money*» (продати душу дияволу, бути готовим на злочини, на найгірші вчинки без жодних сумнівів та докорів сумління); «*принустить к себе саману*» – «*to have some dealings with Satan*» (зв'язатися з нечистою силою); повних еквівалентів: алегоричне «*образ саманы*» – «*image of Satan*» (так називали найстрашнішого на землі грішника-чаклуна у повісті «Страшна помста»); «*Он сам самана!*» – «*He's Satan in person!*» (просторічн. про людину, яка швидко й раптово стає несамовитою, шаленою від злоби, роздратування, люті) і т.д.

Примітно, що нечиста сила у перших гоголівських збірках не лише називається прямо – «чорт», «бес», «дьявол», «сатана», «нечистый», «злой дух» і т.д., але й опосередковано – «*враг человеческого рода*» [3, с. 111] – «*the enemy of the human race*» (повний еквівалент); «*искуситель люда православного*» [3, с. 42] – «*the seducer of Orthodox people*» (частковий еквівалент); причому перша фразема – широковживаний фразеологізм, що позначає Мефістофеля, диявола, а друга – розширений варіант ФО «искуситель» (Змій-спокусник, сатана, диявол), це – індивідуально-авторська фразема, доповнена автором згадкою про «православного человека», оскільки саме така людина (на відміну від католика, що завжди їй протиставляється в «українських» повістях письменника) є центром реального,

«людського» світу (на противагу ірреальному, «демонічному») у романтичному двосвітті художнього світу М. В. Гоголя.

Окремо слід виділити авторські трансформації відомих ФО. Порівн.: «Бога бойтесь! бросьте просьбу, пусть она пропадет! (*Satana приснись ей!*)» [3, с. 326] – «For fear of God, drop this petition, let it perish! (*May Satan visit its dreams!*)» (калькування); тут зазначена фразема вживається у тому ж значенні, що й «черт с ней», «пропади она пропадом», тощо. Аналогічну конотацію – вигуку, що виражає подив, містять фраземи «*Цур им*» – «*Deuce take them*»; «*что за пропасть!*» – «*What the deuce!*»; «*экая пропасть!*» – «*Confound it!*»; «*Фу ты пропасть!*» – «*Pah! damnation!*» (часткові еквіваленти). Причому словосполучення «цур/чур им» виражає заборону торкатися чогось, переходити якусь межу, й вживається як заклинання проти нечистої сили.

Заслуговують уваги також фраземи «беситься»/«рассыпаться/подъехать мелким бесом». Порівн.: «Парубки шалили и бесились вволю» [3, с. 95] – «The lads frolicked and horsed around freely» (частковий еквівалент) – у цьому випадку «біситись» вживається у традиційному значенні – поводитись несерйозно, пустотливо, бавитися, гратися, розважатися тощо. «Как парубки, <...>, рассыпались перед ними мелким бесом и подпускали турусь» [3, с. 41] – «How young lads <...>, bobbed and pranced before them, cutting all sorts of capers» (частковий еквівалент). «Рассыпаться мелким бесом» – застарілий фразеологізм, який означає «намагатись бути дуже люб'язним». Цікаво, що Гоголь, як неодноразово відзначали дослідники, застосовує ту ж фразему, якою він описував залицання парубків до дівчат, і по відношенню до чорта, який залицявся до Солохи, роблячи, таким чином, цього персонажа іще більш олюдненим, схожим не на вихідця із пекла, а на звичайного молодика. Порівн.: «Тут черт, *подъехавши мелким бесом*, подхватил ее под руку и пустился нашептывать на ухо то самое, что обыкновенно нашептывают всему женскому роду» [3, с. 83] – «Here the devil, *sidling up to her*, took her under the arm and started whispering in her ear what is usually whispered to the whole of womankind».

З огляду на відмінності між англійською та українською і російською мовами на мовних рівнях, при перекладі фразеологічних одиниць в «українських» повістях М. В. Гоголя на англійську мову рідше за все перекладачі використовують повні фразеологічні еквіваленти, частіше – часткові еквіваленти, неповні фразеологічні еквіваленти та калькування (в основному – у випадку індивідуально-авторських фразеологізмів).

Список використаних джерел

1. Ветчинкина Ю. В. Локус шинка в «Вечерах на хуторе близ Диканьки» Гоголя. Гоголевский сборник. Вып. 2 (4). Санкт-Петербург, Самара : Изд-во СГПУ, 2005. С. 255 – 256.
2. Гоголь М. В. Вечори на хуторі біля Диканьки; Миргород / упоряд. тексту, авт. ст. та прим. В. Я. Звиняцьковський; іл. С. Г. Якутовича. К. : Либідь, 2008. 488 с.
3. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений : [В 14 т.] / АН СССР; Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом); Гл. ред. Н. Л. Мещеряков; Ред. : В. В. Гиппиус (зам. гл. ред.), В. А. Десницкий, В. Я. Кирпотин, Н. Л. Мещеряков, Н. К. Пиксанов, Б. М. Эйхенбаум. – [М.; Л.]: Изд-во АН СССР, 1937 – 1952.
4. Дмитриева Е. Е. К вопросу об «исторических неточностях» в «Вечерах на хуторе близ Диканьки». Н. В. Гоголь : Загадка третьего тысячелетия : Первые Гоголевские чтения : Сб. докл. М. : Книжный дом «Университет», 2002. С. 49 – 63.
5. Еремин М. А. «Очевидное» и «невероятное» в художественном мире Н. В. Гоголя и В. А. Пьецуха. Шестые Гоголевские чтения : Материалы докладов и сообщений Международной конференции. М. : КДУ, 2007. С. 288–299.
6. Лотман Ю. М. Художественное пространство в прозе Гоголя. О русской литературе : Статьи и исследования (1958-1993). История русской прозы. Теория литературы. СПб.: «Искусство-СПБ», 1997. С. 621 – 658.

7. Павельева А.К. Мистическое время, мистическое пространство и мистический хронотоп как художественная доминанта в повести Н.В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала». Закарпатські філологічні студії. 2018. Вип. 4, т. 2. С. 87 – 92.